

УДК 271.21(560)-722.51:929 Никита I, цариградски патријарх

DOI: 10.5937/sabornost2216097R

Оригинални научни рад

Радован Радић*

Универзитет у Источном Сарајеву, Музичка академија, Источно Сарајево

Никита Склавос, патријарх цариградски (765–780)

Abstract: Цариградски патријарх Никита I представља непознаницу у савременој српској националној и црквеној историји. Период његовог патријарховања Цариградском патријаршијом припада епохи тешких иконоборачких спорова унутар Византије, који резултирају прогонима православних вјерника и конфискацијом црквене имовине. Никита I иконоборац, показује се као вјерни следбеник царске вјерске идеологије. Предмет овог истраживања, поред лика и дијела овог цариградског патријарха, представља и учешће народа Склавоса у животу Велике Цркве Цариградске чак деведесет година прије проповиједи Свете Браће Кирила и Методија.

Key words: Никита, патријарх, Склавос, Цариград, иконоборство, јерес.

У основном византијском хронолошком дијелу *Χρονογραφία* (Хронографија — Летопис), византијског летописца и игумана манастира Мегалу Агру¹, Теофана Исповједника (Θεοφάνης Ομολογητής, 760–818), а које датира из периода 813–818. година, проналазимо значајне црквено-историјске податке везане за цариградског иконоборачког патријарха Никиту I (Νικήτας Α', 765–780). За црквену као и националну историју Срба патријарх Никита I је посебно значајан због његовог поријекла из народа Склавоса „...хиротонише се Никита евнух из Склавоса...“².

Сходно раним византијским писцима током посттеодосијеве епохе, а особито током постјустинијанове, услед пребацивања војних трупа у Малу Азију од стране императора Ираклија 621. године, присуство Склавоса се биљежи на и са оне стране ромејског Истроса, односно доњег тока Дунава, као и у области Македонија и Елада. Податке о Склавосима и њиховом постојању око ријеке Дунав проналазимо већ у V вијеку код Псевдокесарија у његовом чувеном дијелу „Дијалози“, али и нешто касније, код Теофана у претходно наведеном летопису. Други наведени спис даје нам доста прецизније податке о Склавосима. Наиме, Теофан у опширном излагању,

* radovan.radic@mak.ues.rs.ba

¹ Острво Калолимно или Калонимо.

² ...χειροτονεῖται Νικήτας ὁ ἀπὸ Σκλάβων εὐνοῦχος... (Θεοφάνους, 2007, стр. 1194).

а због заштите византијских „робних резерви“ излаже Маврикијев притисак на војсковођу Петра о преласку Дунава и зимовања у „земљи Сκлавина“: „прећи Истар и зимске народне намирнице из земље Сκлавина исцрпити, да се не би принудио на јавно снабдијевање хране Ромејима“³. Неспоразум између Маврикија и византијских војних трупа на Дунаву 601/2 године резултира уздизањем кентарха⁴ Фоке за новог византијског ексарха (Θεοφάνους, 2007, стр. 772–773) и убиством Маврикија и његових пет синова у халкидонској луци Евтропиу (Θεοφάνους, 2007, стр. 780–781).

Податке о Сκлавосима у темама Македонија, Солун, Елада и Πελοπόνεζ⁵ сусрећемо у нешто каснијим Теофановим одломцима, датираним из 757/8. и 782/3. годину. Они су посебно интересантни јер се поклапају са периодом патријарховања Никите I на столици цариградских патријараха. Сходно наведеним историјским изворима, присуство Сκлавоса се бљежи у Македонији (Θεοφάνους, 2007, стр. 1168–1169), области града Солуна, Елади и Πελοπόνεζу (Θεοφάνους, 2007, стр. 1242–1243). Организовање „Сκлавинија“⁶ од стране Сκлавоса на територијама које Ромеји сматрају традиционално својима, постаје узрок једног ширег војног похода против наведених. Посебно значајна се показује друга наведена година, 782/3. година, током које царица Ирина (Ειρήνη η Αθηναία или Ειρήνη Σαρανταπλήχαινα, +803), поријеклом Атињанка, на релацији Солун — Елада — Πελοπόνεζ, организује војни поход против Сκлавинских народа предвођен патрикијем и логотетом „дрзога друма“⁷ Ставрикијем (Θεοφάνους, 2007, стр. 1242–1243). Ставрикијев војни успјех је помпезно прослављен током игара на цариградском хиподрому 7. јануара 783. године (Θεοφάνους, 2007, стр. 1242–1243). Маја мјесеца, исте године, царица Ирина са својим сином Лавом, праћена јаким византијским одредима, уз пратњу музичара тријумфално прелази у Тракију и посјећује Филипупољ, Агхиало и Верију (Θεοφάνους, 2007, стр. 1242–1243).

Податке о Сκлавосима у Далмацији — римских граница — проналазимо у првој половини X вијека код Константина VII Порфирогенита (Κωνσταντῖνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος, +959). Цар Порфирогенит у своме капиталном историјском дијелу „*De administrando imperio*“ или „*Περί θεμάτων*“, у 30. поглављу, описује догађаје пада Салоне на Велику суботу 614. године (Острогорски, 1996, стр. 110) као и у наставку цијеле Далмације под Сκлавине: „*каο шшо ди йреузетта од сйране Сκлавина народа*“⁸. Истовремено

³ περᾶσαι τὸν Ἴστρον καὶ τὰς χειμερινὰς ἀποτροφὰς τοῦ λαοῦ ἐκ τῆς τῶν Σκλαυινῶν χώρας ἀρῦσασθαι, ὅπως μὴ δημοσίας σιτήσεις ἀναγκασθῆ τοῖς Ῥωμαίοις παρασχέσθαι (Θεοφάνους, 2007, стр. 770–772).

⁴ Κένταρχος.

⁵ Ријеч је о 3, 4, 5 и 6 европској теми Византије (Porphyrogenitus, 1840, 48–54).

⁶ Σκλαυινία (Θεοφάνους, 2007, стр. 1168–1169).

⁷ ὀξέος δρόμου (Θεοφάνους, 2007, стр. 1242–1243).

⁸ ὅπως ἐλήφθη παρὰ τῶν Σκλαβικῶν ἔθνῶν (Porphyrogenitus, 1840, 141).

цар-писац описује насељавање Склавина у Далмацију и околне области: „у њој се населише ѿворени Склави, надваладаше над цијелом околином Далмације“⁹. Посебно интересовање привлаче Порфирогенитово 29. и 31. поглавље. Писац у своме 29. поглављу народ Хрвате и Србе, као и Пагане, Захумљане, Травуњане, Конављане и Диоклитијце, сврставајући их под „Склавосе“, политички и управно их повезује са осталим Склавинијама: „Али сваки од ових народа, било Хрваѿи и Срди и Захумљани и Травуњани и Конављани и Диоклиѿијанци и Паїани, царсѿива Ромеја орѿнувши се ѿосѿајаху идиорѿиѿми и самосѿални, никоме неѿоѿчињени. Владаре ѿак, како кажу, ови народи немају, осим сѿараца жуѿана, као иѿио и осѿале Склавиније имају врсѿу. Али већина ових Склавоса се није кршѿавала, неѿо задуѿо осѿајаху некршѿени“¹⁰. Свакако најзначајнији јесте одломак поглавља 31, које носи специфичан назив „О Хрватима“, гдје Порфирогенит описујући мјесѿа некршѿених Хрваѿа, граматички, дативом множине поистовијећује изразе „Склавос“ и „Сервлос“: „...и ѿраниче се Склавима некршѿеним Сервлима“¹¹.

Присуство патријарха цариградског Никите I свједочи о учешћу Склавина у животу Велике Цркве Цариградске чак девет деценија прије Фотијевог (Ο Μέγας Φώτιος, +893) избора за цариградског патријарха (858. године) и у наставку одласка Свете Браће, Кирила и Методија, на проповјед (862. године).

Патријарх Никита I припада једном ужем иконоборачком кругу, предвођеном од стране византијских царева Лава III Исавријанца (Λέων Γ' ο Ίσαυρος, +741) и његовог сина Константина V Копронима (Κωνσταντίνος Ε' ο Κοπρώνυμος, +775). Период његовог патријарховања је епоха византијске историје током које се примјећује огроман утицај политичког фактора, оличеног у лику византијског цара, над црквеним. Наведено се потврђује у избору патријарха цариградског не канонски, саборно, него „гласом“¹² цара, односно императоровом вољом. Због наведеног је и дубоко размљива Никитина шутња на звјерства над монаштвом и црквеном имовином почињена од стране царевог најближег окружења. Под наведеним посебно је потребно издвојити звјерско уморство патријарха Константина

⁹ ἄφ' οὗ δὲ κατεσκήνωσαν οἱ εἰρημένοι Σκλάβοι, κατεκράτησαν πᾶσαν τὴν περίχωρον Δελματίας (Porphyrogenitus, 1840, 146).

¹⁰ ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκεῖσε ἔθνη, οἳ τε Χρωβάτοι καὶ Σέρβλοι καὶ Ζαχλοῦμοι καὶ Τερβουνιώται τε καὶ Καναλίται καὶ Διοκλητιανοὶ καὶ οἳ Παγανοί, τῆς τῶν Ῥωμαίων βασιλείας ἀφηνίασαντες γεγόνασιν ἰδιόρρυθμοι καὶ αὐτοκέφαλοι, τινὶ μὴ ὑποκείμενοι. Ἄρχοντας δέ, ὡς φασι, ταῦτα τὰ ἔθνη μὴ ἔχειν, πλὴν ζουπάνους γέροντας, καθὼς καὶ αἱ λοιπαὶ Σκλαβηναὶ ἔχουσι τύπον. Ἀλλὰ καὶ οἳ πλείονες τῶν τοιούτων Σκλάβων οὐδὲ ἐβαπτίζοντο, ἀλλὰ μέχρι πολλοῦ ἔμμενον ἀβαπτίστοι (Porphyrogenitus, 1840, 128).

¹¹ καὶ συνοροῦσι Σκλάβοις τοῖς ἀβαπτίστοις Σέρβλοις (Porphyrogenitus, 1840, 148).

¹² ψήφῳ τοῦ βασιλέως (Θεοφάνους, 2007, стр. 1194–1195).

II, испосника Петра Столпника, као и нечовјечства Михаила Лаханодра-коса, војсковође Трачана.

Паралелно, Никитино „вјерују“ је крајње иконоборачко. Одломак о наведеном проналазимо код Теофана Исповиједника, под византијском 6259. годином односно 766/7. годином н.е. Наиме, годину дана након свога доласка на столицу цариградских патријараха, Никита у својој званичној резиденцији, патријаршији, као и Аврамиеу са зидова скида постојеће носеће иконе док фреске са зидова струже и боји: „Те године Никита, лажно прозвани патријарх, иконе које су биле у малој сали поред храма састругаше, и велике сале које су биле носеће живописане скину, и лица других икона обоји. И у Аврамиеу пак исто учини“¹³.

Никита на цариградску црквену сцену излази након тешких догађаја, који су пропратили смјену са столице цариградских патријараха његовог претходника Константина II (+766). Два су кључна разлога проузроковала смјену његовог претходника: лажне оптужбе царевих послушника (Θεοφάνους, 2007, стр. 1190–1191) као и други много значајнији, кога и проналазимо у каснијем Теофановом тексту, а који се односи на Константиново неслагање по питању одлука царевог иконоборачког сабора у палати Јерија¹⁴ из 754. године „шта кажеш о нашој вјери и сабору који начинисмо?“¹⁵. Истрајност царевих људи у оптужбама против патријарха, послужиле су цару Константину V да услед очитог размимоилажења са патријархом, 30. августа 766. године патријаршију запечати а патријарха првенствено удаљи у Јерију а касније на Принчевска острва (ελλ. Πρυγκηπονήσια, tur. Kızıl Adalar)¹⁶.

Два и по мјесеца након удаљавања цариградског патријарха Константина II на Принчевска острва, као што Теофан у своме дијелу примјећује „гласом цара“ и „незаконито“ (ἀθέσμως), 16. новембра исте године за новог цариградског патријарха се хиротонише Никита евнух из Сκлавоса: „16. новембра мјесеца овог 5. индиктиона гласом царевим незаконито се хиротонише патријарх Цариградски Никита из Сκлавоса евнух“¹⁷. Наведени

¹³ Τῷ δ' αὐτῷ ἔτει Νικήτας, ὁ ψευδώνυμος πατριάρχης, τὰς ἐν τῷ πατριαρχείῳ εἰκόνας τοῦ μικροῦ σεκρέτου διὰ μουσείου οὐσας ἔξεσεν, καὶ τοῦ μεγάλου σεκρέτου διὰ τῆς τροπικῆς ἐξ ὑλογραφίας οὐσας κατήνεγκεν, καὶ τῶν λοιπῶν εἰκόνων τὰ πρόσωπα ἔχρισεν. καὶ ἐν τῷ Ἀβραμιαίῳ δὲ ὁμοίως πεποίηκεν (Θεοφάνους, 2007, стр.1204–1205).

¹⁴ Ιερεία: Односи се на предграђе Цариграда у коме се налази најзначајнији царски двораци Јериа. Данас се на овом дијелу налази област Фенербахче или раније област звана Фанараки.

¹⁵ τί λέγεις περὶ τῆς πίστεως ἡμῶν καὶ τῆς συνόδου ἧς ἐποίησαμεν (Θεοφάνους, 2007, стр. 1200–1201).

¹⁶ Θεοφάνους 2007, стр. 1192–1193.

¹⁷ Τῇ δὲ ις' τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς τῆς αὐτῆς ε' ἰνδικτιῶνος ψήφῳ τοῦ βασιλέως χειροτονεῖται Νικήτας ὁ ἀπὸ Σκλάβων εὐνοῦχος ἀθέσμως πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (Θεοφάνους, 2007, стр. 1194–1195).

догађај летописац повезује са страшном сушом „и постаде суша...“¹⁸, која приморава цара на обнављање Валентијановог водовода и базена, разрушених за вријеме тешке аварске кризе у VII вијеку (Θεοφάνους, 2007, стр. 1194–1197).

У даљем царевом личном обрачуна са патријархом Константином, Никита I игра запажену улогу. Наиме, 6. октобра наредне 767. године цар Константин V у Цариграду организује један фингирани процес „по наредби царевој“¹⁹ осуде, смјене и коначног изопштења из Цркве патријарха цариградског Константина II. Сходно Теофану, у храму Свете Софије се налази патријарх Никита са епископима „и пославши епископе“²⁰ - вјероватно сабор, кога прати велики број народа „...цијелог народа“²¹. У процесу укључени и војници као и државни секретар (ἀσκηρῆτης). Процес је свакако од огромног значаја за цара Константина, јер као што можемо примјетити, патријарх Константин II и поред свога удаљавања из византијске црквене свакодневнице али и избора новог патријарха, због не провођења поступка против оптуженог званично, још увијек јесте цариградски патријарх. Наведено се потврђује и из процеса о коме говоримо, током кога на доле великог цариградског храма сједе оба патријарха, гдје је Никита према византијском летописцу „σύνθρονος“ (Θεοφάνους, 2007, стр. 1198–1199) Константину, односно дијели цариградску црквену столицу са њим.

Наиме, византијски цар, тренутно јесте немоћан по питању разрешења патријарха Константина II јер, црквено законодавство оличено у канонима 6 Другог²² као и 9 и 21 Четвртог васељенског сабора²³, са једне стране стриктно забрањује одлазак због црквених ствари пред свјетовне судове док се случај не ријешити на вишој црквеној инстанци. Са друге стране, канонима 6 Другог и 9 Четвртог васељенског сабора наглашава потребу, зависно од случаја, рјешавања истог пред сабором области, егзархом или епископом престоног града, односно Цариграда. Посебно треба истаћи канон 6 Другог васељенског сабора, који стриктно забрањује прихватање оптужнице од стране оних, чија се вјера разликује од оне традиционалне, тј. од стране јеретика²⁴.

Цару је свакако потребан званични црквени сабор, на коме би патријарх Константин II саборски био разријешен.

¹⁸ Καὶ ἐγένετο ἀβροχία (Θεοφάνους, 2007, стр. 1194–1195).

¹⁹ ἐκ διαταγῆς βασιλικῆς (Θεοφάνους, 2007, стр. 1198–1199).

²⁰ καὶ ἀποστείλας ἐπισκόπους (Θεοφάνους, 2007, стр. 1198–1199).

²¹ ...παντὸς τοῦ λαοῦ (Θεοφάνους, 2007, стр. 1198–1199).

²² Ράλλης, Πότλης, 1852, стр. 180–182.

²³ Исто, стр. 237, 267.

²⁴ Исто, стр. 181.

Претходно наведеног 6. октобра 767. године се након насилне епизоде над њим, патријарх Константин II на носилима доноси у велелијепни цариградски храм Свете Софије и смјешта на централну столицу на солеји храма. Током пута га прати државни секретар, који у рукама, на папиру, носи исписану оптужницу. У храму, царевом наредбом, присутни су патријарх Никита I, епископи и народ који прати цјелокупан процес. Након уношења у храм, државни секретар гласно чита засебна поглавља оптужбе и након сваке изречене патријарха удара у лице (Θεοφάνους, 2007, стр. 1198–1199).

Посебно занимљивим се показује Никитино понашање током овога првог дијела процеса. Патријарх Никита I, који сиједи „σύνθρονος“ односно поред патријарха Константина на солеји храма и поред насиља у храму, али очитог лошег здравственог и психички растројеног стања другог патријарха, нијемо посматра наведени процес „патријарха Никите у сапрестољу сједећем и гледавши“²⁵.

Након изношења оптужби од стране државног секретара „након овога...“²⁶, сабор добија обресе Вишег црквеног суда, којим сходно ранијем црквеном законодавству, потврђеним каноном 9 Четвртог васељенског сабора, у статусу епископа „трона престонице Константиновог града“²⁷ предсједава патријарх Никита I. Сходно, црквеној пракси, а коју примјећујемо још у раном периоду живота Цркве, током засједања Трећег васељенског сабора у случају александријског папе Диоскора (Διόσκορος Α', +454), патријарх Константин II се изводи у централни дио храма гдје му се изриче казна.

Сходно томе, упитан је однос према оптуженом. Наиме, као што можемо примјетити из Теофановог свједочанства, суђење због своје природе, а које се односи на интервенцију византијског цара, добија крајње убрзани процес. Наиме, у тексту који нам прилаже византијски историчар, не добијамо нити један податак о Константиновом заступништву и одбрани. Наведено се потврђује и из завршног дијела суђења када након постављања у стојећем положају патријарха Константина на амвон „и поставивши га усправно“²⁸, патријарх Никита I преузевши оптужницу од царског секретара, присутним епископима налаже узимање омофора са њега, након чега га анатемисе „и пославши епископе и узевши његов омофор анатемиса га“²⁹. Упечатљив податак је тај да се оптужени патријарх Константин II, као што ћемо примјетити у наставку, у сарадњи са државним органима

²⁵ τοῦ πατριάρχου Νικήτα ἐν τῷ συνθρόνῳ καθεζομένου καὶ θεωροῦντος (Θεοφάνους, 2007, стр. 1198–1199).

²⁶ Μετὰ δὲ τοῦτο (Θεοφάνους, 2007, стр. 1198–1199).

²⁷ ἢ τὸν τῆς βασιλευούσης Κωνσταντινουπόλεως θρόνον (Ράλλης, Πότλης, 1852, стр. 237).

²⁸ καὶ στήσαντες ὄρθιον (Θεοφάνους, 2007, стр. 1198–1199).

²⁹ καὶ ἀποστείλας ἐπισκόπους καὶ λαβῶν τὸ ὠμοφόριον αὐτοῦ ἀνεθεμάτισεν αὐτόν (Θεοφάνους, 2007, стр. 1198–1199).

кажњава далеко строжије него највећи зачетници црквених јереси, које су вијековима разарале тијело Цркве: Арија, Несторија и Евтихија.

Осуда и разрешење Константина II изазива буру реакција од стране присутних, који након што га прозваше Мрачним (Σκοτίσιν), на силу га изгураше из храма „изгураше га натраг из Цркве“³⁰.

Наредног дана, 7. октобра, Константина II ошишаног, обријане браде и обрва, обученог у кратки хитон и постављеног наопако на магарцу изводе на цариградски хиподром. Тамо је слушао салве увреда на његов рачун (Θεοφάνους, 2007, стр. 1198–1199). Истог мјесеца, 15. октобра, након саслушања и одлуке, Константину II је у Кинигиу одруђена глава. Тијело, након што је завезано за коње и вучено од централне улице Меси до Пелагија, бачено је у јавни гроб међу криминалце (Θεοφάνους, 2007, стр. 1200–1201).

Завршетком спорнога цариградског сабора из 767. године као и у наставку уморством патријарха Константина II, једини патријарх цариградски постаје Никита I.

Период његовог управљања Цариградском патријаршијом (765 и 780. године), карактеришу огромни притисци на византијско монаштво и вјерни народ по питању поштовања икона, као и изузимања црквене имовине. Притисци на монаштво су у великом броју случајева резултирали убиствима једног броја црквених отаца, поштвалаца икона, као и одласком монаха на удаљена мјеста ради неометаног подвига. Резултат ове, као и раније епохе јесте управо процват монаштва на малоазијској гори Олимп (Όλυμπος Μικρής Ασίας). Паралелно, један велики дио црквене имовине се конфискује и претвара у војну.

Писац византијског летописа, међутим, Теофан Исповједник, поред опширног приказа страдања Цркве Христове током овог периода, у наставку свог летописа нам пружа веома мали број података о патријарху Никити из Славоса. Број података јесте сведен на свега њих пет. Изузмемо ли већ наведени податак о уклањању фресака и носећих икона из патријаршије и Аврамеа, долазимо до четири податка о патријарху. Три су крајње церемонијалног карактера док се четврти односи на његово уснуће. Претходно, свакако, изазива дозу чуђења с обзиром на чињеницу да се догађаји из Никитиног живота (767–780. година) одвијају се у његовом родном граду Цариграду током Теофанове епохе. Наведено се, свакако, може тумачити кроз смањено интересовање нове гарнитуре Цариградске патријаршије — након Седмог васељенског сабора — за иконоборце патријархе, дио које гарнитуре, као и учесник истог сабора на страни православних и јесте Теофан Исповједник. Такође, и кроз став каснијих црквених историчара сходно коме су иконоборачки патријарси само слијепи извршиоци у царевим рукама.

³⁰ ἐξέωσαν αὐτὸν ὀπισθοφανῶς τῆς ἐκκλησίας (Θεοφάνους, 2007, стр. 1198–1199).

На Велику Суботу, 1. априла 768. године, у Тривуналију³¹ цар Константин V крунише своју трећу супругу Евдокију Мелисинон (Ευδοκία Μελισσηνών) за августу (Θεοφάνους, 2007, стр. 1204–1205). Наредног дана, 2. априла исте године, на празник Васкрсења, на истој локацији, њихову двојицу старијих синова, Христофора (Χριστοφόρος) и Никифора (Νικηφόρος), цар Константин производи у чин кесара. Церемонији уздицања у чин кесара двојице престолонаследника присуствује патријарх Никита I, који прије давања хлене³² и кесарског вијенца од стране цара двојици синова, прои­зноси молитву: „патријарха који произнесе молитву...“³³. Истога дана, свога најмлађег сина Никиту (Νικήτας) цар производи у новелисима.

Далеко значајнији догађај за црквену историју јесте онај кога Теофан Исповједник заводи под 6261. византијску односно 769. годину н.е. Наведене године, 1. новембра, због вјенчања са царевим сином из првога брака³⁴, Лавом IV (775–780), из Атине долази православна Ирина Сарандапихена. Ирина, сходно љетопишчевом свједочанству, након одласка из Атине се искрцава на малоазијској страни Босфора и у Константинов град помпезно пропраћена улази преко Јерие (Θεοφάνους, 2007, стр. 1206–1209). Два дана након њеног доласка у Цариград, 3. новембра, у Великој Палати, у храму Богородица Фароса³⁵ се одржава њена вјеридба (σπόνζα) са царевим сином Лавом. Чину вјеридбе присуствује цариградски патријарх Никита I: „И трећега овога мјесеца новембра патријарх дошавши у палату у цркву у Фаросу одржа се према овој Ирени цара Лава вјеридба“³⁶. Обред вјенчања се одржава наредног мјесеца, 17. децембра, у параклису Светог Стефана у Дафнију. Истога дана, у сали Августеа, Ирина се крунише царицом.

Трећи церемонијални помен патријарха Никите I, кога нам описује Теофан Исповједник, дешава се поводом празника крунисања младог цара Константина (Κωνσταντίνος ΣΤ', 780–797, +802). Након умољавања (αἰτου­μένου), према Теофановом свједочанству, окупљених представника византијских тема по питању крунисања Лавовог сина Константина за савладара, као и од стране истих потписаних пред Часним Крстом на Велики Петак

³¹ Τριβουνάλιο — Зграда суда у Цариграду.

³² Χλαῖνα: велики четвртасти вунени огртач који се носио преко хитона.

³³ τοῦ πατριάρχου ποιήσαντος τὴν εὐχὴν (Θεοφάνους, 2007, стр. 1206–1207).

³⁴ Ријеч је о браку са Чичек, хазарском принцезом и кћерком хагана Бихара.

³⁵ Богородица Светионика (Θεοτόκος του Φάρου): јесте византијска цркве саграђена у јужном дијелу Велике Палате. Свој назив добија због светионика, који се налазио поред ње. Свједочанство о овом храму први пут сусрећемо управо у наведеном Теофановом одломку. Ријеч је о једном од најзначајнијих цариградских храмова, у коме се током византијске епохе чува велики број хришћанских светиња најзначајније од којих су: дио Часнога Крста као и рука Светог Јована Крститеља.

³⁶ Καὶ τῇ γ' τοῦ αὐτοῦ Νοεμβρίου μηνὸς τοῦ πατριάρχου ἐλθόντος ἐν τῷ παλατίῳ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Φάρου ἐγένετο τὰ πρὸς τὴν αὐτὴν Εἰρήνην τοῦ βασιλέως Λέοντος σπόνζα (Θεοφάνους, 2007, стр. 1206–1209).

776. године гаранција, цар Лав IV излази у сусрет њиховим захтјевима (Θεοφάνους, 2007, стр. 1222–1223). Свакако, узмемо ли у обзир брзу смрт цара Лава услед тешког обољења већ 780. године, можемо наслутити да је ријеч о вјештој царевој игри заштите свога наследника.

Наредног дана, на Велику Суботу, 23. априла 776. године, након државног обреда у „просторији 19 акувита“³⁷, цар Лав заједно са својим сином Константином, двојцом кесара и тројицом новелисима преко централног трга прелази у храм Свете Софије. У храму га дочекује патријарх Никита I као и горе наведени представници тема. Након што је промијенио прекривач Часне Трапезе „као што је обичај царевима“³⁸ заједно са својим сином престолонаследником и патријархом Никитом стаје на амвон храма. Паралелно представници тема своје гаранције полажу на Часну Трапезу. Цар Лав IV вјешто, у свјетлу наведеног у завршетку претходног пасуса, у циљу заштите свога петогодишњег сина Константина, користи амбијент и код окупљених заповједника ствара свијест о преузимању будућег цара из Цркве и руку Христових: „Ево из Цркве и руку Христових њега преузимате“³⁹.

Након прихватања услова као и давања писмених гаранција о безбједности новог цара, Лав IV за наредни дан, 24. април, празник Васкрсења, организује церемонију Константиновог крунисања. Церемонија се одржава на цариградском хиподрому у доста неуобичајено термину — зору „ὥρα αὐγῆς“ (Θεοφάνους, 2007, стр. 1224–1225). На хиподрому је присутан велики број Византинаца. Поред цара Лава, због крунисања престолонаследника долази и патријарх Никита I, који на хиподром износи антиминос (Θεοφάνους, 2007, стр. 1224–1225). Након произношења молитве од стране патријарха, цар крунише свога сина: „начини патријарх молитву, и цар круниса свога сина...“⁴⁰. Након церемоније крунисања, два цара уз двојицу кесара и тројицу новелисима одлазе у Свету Софију (Велику Цркву). Царица Ирина одлази за њима и преко успона у Халкију, улази у простор за катихумене.

Свакако, морамо закључити да церемонијом крунисања Константина VI долази до низа одступања од традиционалног византијског начина церемоније, кога сусрећемо у дијелу „De ceremonis aulae Byzantinae“ од Константина Порфирогенита. Такође, истом церемонијом долази до значајног

³⁷ Просторија 19 акувита (Το τρίκλινο των δεκαεννιά ανάκλιτρων ή το τρίκλινο των Δεκαεννέα Ακκουβιτών) се сходно предању налазила у Великој Палати прије просторије трона или хрисотриклина. Ријеч је о просторији огромних размјера намијењеној за церемоније као и примање делегација. Просторија посједује 19 апсида у свакој од којих понаособ се налази полукружна клупа и стол.

³⁸ ὡς ἔθος ἐστὶ τοῖς βασιλεῦσιν (Θεοφάνους, 2007, стр. 1222–1223).

³⁹ Ἴδου ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς χειρὸς τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν παραλαμβάνετε (Θεοφάνους, 2007, стр. 1222–1223).

⁴⁰ ἐποίησεν ὁ πατριάρχης τὴν εὐχὴν, καὶ ἔστειπεν ὁ βασιλεὺς τὸν υἱὸν αὐτοῦ (Θεοφάνους, 2007, стр. 1224–1225).

срозавања улоге цариградског патријарха у чину крунисања. Сходно Теофановом свједочанству, улога патријарха Никите се ограничава само на произношење молитве „начини патријарх молитву“, док чин крунисања припада искључиво цару „и цар круниса свога сина...“. Сасвим различиту слику царског крунисања примамо од стране цара-писца Порфирогенита, који записујући опширан крајње церемонијални начин крунисања византијског цара током „шестог дочека“, унутар храма Свете Софије, издиже улогу цариградског патријарха. Наиме, сходно истом, улога цариградског патријарха током догађаја јесте суштинска јер исти, након помпезног царског преласка из Велике Палате у храм, пропраћеног мноштвом званичника и црквеним реликвијама, након причешћивања присутних, крунише новог цара: „...и крунише њих патријарх, и након њиховог крунисања узимајући из патријархових руку благослов...“⁴¹.

Сходно Теофановом податку, патријарх Никита умире на Недељу сиропусну, 6. фебруара 780. године „6 мјесеца фебруара 3. индиктиона, дан Недеља сиропусна, упокоји се Никита из Славоса евнух патријарх цариградски“⁴². На трону цариградских патријараха га је након што се одрекао јереси иконоборства наслиједио чтец Павле (Παύλος Δ', 780–784), поријеклом Кипранин.

VII васељенски сабор на својој седмој сједници одржаној октобра мјесеца 787. године у Никеји, предстоници области Витиније (Mansi, 1767, XIII, 365–366 A), након изгласавања саборског Ороса и у наставку његовог торжественост потписивања, као новог Арија, Несторија и Диоскора, анатемише иконоборца патријархе: Анастасија, Константина и Никиту (Mansi, 1767, XIII, 399–400 A).

⁴¹ καὶ στέφει αὐτοὺς ὁ πατριάρχης, καὶ μετὰ τὸ στεφθῆναι αὐτοὺς λαμβάνουσιν ἐκ χειρὸς τοῦ πατριάρχου τὰς εὐλογίας (Porphyrogenitus, 1829, стр. 18).

⁴² Τῇ δὲ ς' τοῦ Φεβρουαρίου μηνὸς τῆς γ' ἰνδικτιῶνος ἡμέρα κυριακῆ τῆς Τυροφάγου τέθνηκε Νικήτας ὁ ἀπὸ Σκλάβων εὐνοῦχος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (Θεοφάνους, 2007, стр. 1230–1231).

Литература

- Mansi, J. D. (1767). *Sacrorum Conciliorum nove et amplissima collectio*. Tomus 13. Florentiae: Expensis Antonii Zatta Veneti.
- Porphyrogenitus, K. (1829). *De ceremoniis aulae Bizantinae*. Bonnae: Impensis ed. Weberi.
- Porphyrogenitus, K. (1840). *De thematibus et de administrando imperio*. Bonnae: Impensis ed. Weberi.
- Θεοφάνους (2007). *Χρονογραφία* (284–812/3). Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός.
- Ράλλης, Γ. Α. & Πότλης, Μ. (1852). *Σύνταγμα των θείων και Ιερών Κανόνων* (Vol. II). Αθήνα: Εκ της τυπογραφίας Γ. Χαρτοφύλακος.
- Острогорски, Г. (1996). *Исѣорѣја Визанѣије*. Београд: Просвета.

Ράντοβαν Ράντιτς

Μουσική Ακαδημία, Πανεπιστήμιο Ανατολικό, Σαράγιεβο

Νικήτας Σκλάβος, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (765–780)

Στην σύγχρονη σερβική εθνική και εκκλησιαστική ιστορία περί του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Νικήτα Α, επικρατεί η έλλειψη γνώσης. Η περίοδος της πατριαρχικής του θητείας στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως ανήκει σε δύσκολη εποχή εικονομαχικών ερίδων του Βυζαντίου, οι οποίες καταλήγουν στους διωγμούς των ορθοδόξων πιστών και στην κατάσχεση εκκλησιαστικής περιουσίας. Πατριάρχης Νικήτας Α' εικονομάχος μεν, αναδεικνύεται πιστός οπαδός θρησκευτικής ιδεολογίας των εικονομαχικών βασιλιάδων. Το αντικείμενο της έρευνας αυτής, εκτός μορφής και έργου αυτού του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, είναι και η συμμετοχή του λαού των Σκλάβων στην ζωή της Μεγάλης Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως ενενήντα χρόνια πριν το ιεραποστολικό έργο των αδελφών Κυρίλλου και Μεθοδίου.

Λέξεις — κλειδιά: Νικήτας Α', πατριάρχης, Σκλάβος, Κωνσταντινούπολη, εικονομαχία, αίρεση.

Датум пријема чланка: 31. 05. 2022.

Датум прихватања чланка за објављивање: 28. 10. 2022.